

УДК 008

Potocki Łukasz**TOŻSAMOŚĆ CYWILIZACYJNA FEDERACJI
ROSYJSKIEJ – ROZWAŻANIA TEORETYCZNE****Потоцький Л.****ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ – ТЕОРЕТИЧНІ РОЗДУМИ**

Стаття підготовлена на основі дослідження, яке було проведене під час підготовки докторської дисертації «Стратегічне партнерство Європейського Союзу» і складає спробу теоретичного розгляду основ цивілізаційної та культурної ідентичності Російської Федерації як одного із чинників зовнішньої політики цієї держави. Цим пояснюється вибір трьох протилежних концепцій, які з'явилися уже в дев'яностих роках минулого століття. Метою автора було представлення опцій і напрямів здійснення зовнішньої політики без детального аналізу практичних дій з боку Росії.

Ключові слова: Російська Федерація, культурна ідентичність, закордонна політика, євразійство.

Потоцкий Л.**ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ – ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ**

Статья подготовлена на основании исследования, которое было проведено во время подготовки докторской диссертации «Стратегическое партнерство Европейского Союза и Российской Федерации» и составляет попытку теоретического рассмотрения основ цивилизационной и культурной идентичности Российской Федерации как один из факторов внешней политики этого государства. Этим объясняется выбор трех противоположных концепций, которые появились в девяностых годах прошлого века. Целью автора было представить опции и направление осуществления внешней политики без детального анализа практических действий со стороны России.

Ключевые слова: Российская Федерация, культурная идентичность, заграничная политика, евразийство.

Potocki L.

THE CIVILIZATIONAL IDENTITY OF RUSSIAN FEDERATION – THEORETICAL REFLECTIONS

This article is based on research carried out in the preparation of the doctoral dissertation «Strategic partnership between European Union and Russian Federation» and is an attempt at the theoretical basis of civilization and cultural identity as one of the Russian Federation determinants of foreign policy. Thus, the choice three contrasting concepts. The aim to the author was to present options and directions of Russian foreign policy without a detailed analysis of the practical activities carried out by Russia.

Key words: *Russian Federation, cultural identity, foreign policy, euroasianism.*

Po rozpadzie Związku Radzieckiego i powstaniu Federacji Rosyjskiej sprawą o fundamentalnym znaczeniu stał się problem poszukiwania tożsamości dla nowego państwa. W przypadku Federacji Rosyjskiej wiązało się to z ogółem wartości i idei, które w ciągu stuleci bytu tego organizmu formowały jego tożsamość. W literaturze używano określeń «idea narodowa», «rosyjska idea», «patriotyczna idea»¹. Moment proklamowania suwerenności państwowej rozpoczął więc proces przewartościowania i sporów na temat priorytetów i kierunków działania oraz poszukiwanie własnej tożsamości. Z jednej strony, pojawił się wybór demokratyczny powiązany z negacją zimnowojennego postrzegania świata, odrzucenie prymatu ideologii, włączenie się do współpracy z Zachodem i Europą. Z drugiej strony, rozpatrywano dziedzictwo mocarstwowe, imperializm i poszukiwanie miejsca w systemie światowym w oparciu o te idee².

Federacja Rosyjska została zmuszona działać w nowych uwarunkowaniach geopolitycznych, innym otoczeniu międzynarodowym a także przede wszystkim w warunkach osłabienia własnego potencjału. Po 1991 r., w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego doszło do znacznej redukcji terytorium, zmniejszenia liczby ludności, potencjału ekonomicznego państwa oraz infrastruktury komunikacyjnej, transportowej i

¹ A. Czarnocki, Cywilizacyjno – kulturowa tożsamość Rosji, [w:] Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006, s. 27.

² S. Bieleń, Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych, [w:] Polityka zagraniczna Rosji, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008, s. 13.

energetycznej³. W wyniku powstania kilku nowych państw, zmienił się również potencjał militarny Rosji, który stał się częścią składową każdego nowo powstałego państwa.

Federacja Rosyjska w wyniku zmian wewnętrznych stanęła przed koniecznością redefinicji i przewartościowań koncepcji polityki zagranicznej. Stąd też, w warunkach nowego otoczenia międzynarodowego i konieczności właściwej percepcji środowiska międzynarodowego, z uwzględnieniem własnych możliwości oddziaływania zaczęły kształtować się różne koncepcje i wizje prowadzenia polityki zagranicznej. Proces ten odbywał się w warunkach transformacji państwa. Modele idealizacyjne polityki zagranicznej Rosji sprowadzały się do dwóch głównych opcji. Jedną z opcji, była koncepcja nazywana proeuropejską lub atlantycką, mówiąca o współpracy z Zachodem i przynależnością do Zachodu. Drugą z opcji, była koncepcja eurazjatycka, we współczesnym rozumieniu «neoeurazjatyzm», w której Federacja Rosyjska stawała się państwem eurazjatyckim, pomostem łączącym Wschód i Zachód jako głównym podmiotem gwarantującym stabilizację w regionie. Innym wariantem, który określał cele i zadania polityki zagranicznej mógł stać się wariant nazywany «Azjopą», w którym Federacja Rosyjska działa w «polu nieoznacznosci», a procesy transformacji zachodzące w państwie utrudniają wybór właściwej opcji⁴. Incydentalnie pojawiał się odmienny, skrajny wariant, w którym Federacja Rosyjska to część wspólnoty muzułmańskiej ze względu na dużą liczbę ludności tego wyznania w państwie⁵.

Proces identyfikacji Rosji w nowej rzeczywistości międzynarodowej przebiegał na poziomie narodowo – państwowym i międzynarodowym. Tożsamość narodowo – państwowa to połączenie tego co było wcześniej, z tym co jest teraz, czyli połączenie cech poprzedniej formacji ustrojowej z elementami nowego ładu⁶. W oparciu o to, trwa poszukiwanie tożsamości państwa w środowisku międzynarodowym. Federacja Rosyjska stanowi więc pole, na którym ścierają się różne koncepcje ideowo – pro-

³ N. A. Nartow, *Geopolitika*, Moskwa 1999, s. 130-139, A. Bryc, *Efektywność polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Skomplikowane stosunki Polaków i Rosjan*, red. M. Dobroczyński, J. Marszałek – Kawa, Toruń 2005, s. 73.

⁴ J. Bratkiewicz, *Europa, Eurazja, «Azjopa»* (idealizacyjne modele rosyjskiej polityki zagranicznej), «Sprawy Międzynarodowe», 2007, nr 2, s. 39.

⁵ M. Menkiszak, *Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys strategicznego partnerstwa*, Prace OSW, Warszawa, styczeń 2006.

⁶ S. Bieleń, *Identyfikacja Rosji...*, op. cit. s. 20.

gramowe (atlantyści, eurazjaci), wywodzące się z tradycji rosyjskiej państwowości, lecz poszukujące odmiennych dróg realizacji celów.

Patrząc na problem tożsamości Federacji Rosyjskiej, należy brać pod uwagę kompilację wielu uwarunkowań, obejmujących zagadnienie mocarstwowości i imperialności Rosji, atrybuty geopolityczne i geograficzne, reformy ustrojowe i gospodarcze, problemy narodowościowe i religijne, jak również wpływ czynnika militarnego. Wybór odpowiedniej opcji to oparcie się na atrybutach w postaci ogromnego terytorium, usytuowanego przestrzennie między Europą i Azją, tradycje autorytarnych rządów, wykorzystywanie potencjału w postaci surowców energetycznych.

Opcja europejska. Orientacja prozachodnia opowiada się za zbudowaniem demokratycznego, wieloetnicznego i pluralistycznego społeczeństwa. W literaturze przedmiotu występuje jako opcja proeuropejska, atlantycka oparta na «nowym politycznym» myśleniu zapoczątkowanym przez Michaiła Gorbaczowa.

«Nowe myślenie» M. Gorbaczowa stanowiło nową interpretację środowiska i bezpieczeństwa międzynarodowego. Zachód przestał być postrzegany jako wróg, a stał się sojusznikiem politycznym i wojskowym. W oparciu o to zostało stworzone hasło integracji z cywilizacją zachodnią. W koncepcji odrzucono możliwość traktowania wojny jako środka osiągnięcia celów politycznych bądź ideologicznych. Prowadziło to do rezygnacji z wyścigu zbrojeń i oparciu się na bezpieczeństwie postrzeganym w sposób wielowymiarowy jako bezpieczeństwo wojskowe, polityczne, gospodarcze, energetyczne, ekologiczne, żywnościowe itp. a nie jako rezultat braku zagrożeń militarnych⁷.

Innym podstawowym założeniem było patrzeć na rzeczywistość międzynarodową z perspektywy współzależności globalnych. Bezpieczeństwo nie jest więc wynikiem działań jednostronnych, lecz stanowi wypadkową działań wielu podmiotów niezależnie od dzielących je różnic ideologicznych czy ustrojowych. Traktowano to jako niepodzielność bezpieczeństwa międzynarodowego⁸. O bezpieczeństwie międzynarodowym nie mogą więc decydować różnice ideologiczne i polityka zagraniczna prowadzona przez państwo nie powinna być im podporządkowana. Głównym zadaniem staje się zapobieganie wojnie i przetrwanie ludzkości⁹.

⁷ S. Bieliń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006. s. 62.

⁸ *Ibidem*. s. 63.

⁹ Więcej na temat «nowego myślenia» Gorbaczowa: M. Gorbaczow, *Żiźń i reformy*, Moskwa 1995.

W Federacji Rosyjskiej zgodnie z takimi założeniami zmieniło się postrzeganie zagrożeń zewnętrznych. Zagrożenia nie stanowił już blok zachodni na czele z NATO jako wcześniejszym źródłem zagrożeń militarnych. Obecnie pojawiły się zagrożenia o charakterze globalnym, które nie dotyczą tylko poszczególnych państw, lecz dotyczą ludzkości jako całości. Np. zagrożenia środowiskowe, wyczerpywanie się zasobów naturalnych, epidemie itp. Uwzględniając nowy typ i charakter zagrożeń zmienia się doktryna bezpieczeństwa państwa¹⁰. W Federacji Rosyjskiej związane to było z przewartościowaniami w polityce wewnętrznej i zakończeniem konfrontacji z Zachodem, przyzwoleniem na zjednoczenie Niemiec i rozpoczęciem dialogu rozbrojeniowego, który prowadził do podpisania porozumienia o kontroli zbrojeń. Z «nowym myśleniem» Gorbaczowa wiązała się również koncepcja «wspólnego domu europejskiego» i tendencja do budowania systemu bezpieczeństwa obejmującego Europę. Koncepcja miała polegać na stworzeniu systemu wielostronnych sojuszy od Vancouver do Władywostoku¹¹. Wpłynęła także na zmianę postrzegania zagrożenia zewnętrznego, gdzie NATO, dotychczas wrogie, zostało zastąpione zagrożeniami o charakterze globalnym. W «nowym myśleniu» została odrzucona koncepcja internacjonalizmu socjalistycznego i ograniczonej suwerenności państw w imię wspólnoty ideologicznej i interwencji w wewnętrzne sprawy państw¹².

Koncepcja M. Gorbaczowa była realizowana przez ministra spraw zagranicznych A. Kozyriewa, który utożsamiany był w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku z tzw. romantycznym i prozachodnim okresem w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej¹³. Z jego osobą łączone są nowe wyznaczniki polityki zagranicznej Rosji, oparte na wspólnych interesach ze Stanami Zjednoczonymi i Europą, z podstawowym hasłem jakim jest integracja z cywilizacją zachodnią. A. Kozyriew dokonał przeobrażeń organizacyjnych i przewartościowań doktrynalnych w realizacji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Polityka przez niego prowadzona zyskała od początku miano «prozachodniej», a jej zwolenników określano mianem «zapadników» (zapad – Zachód)¹⁴.

¹⁰ S. Bieleń, Tożsamość międzynarodowa..., op. cit. s. 63.

¹¹ A. Bryc, Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?, Warszawa 2008. s. 8.

¹² Ibidem. S. Bieleń, Orientacje ideowo – programowe w rosyjskiej polityce zagranicznej, «Stosunki Międzynarodowe», 2000, t. 2., nr. 3-4, s. 52.

¹³ S. Bieleń, M. Raś, Polityka zagraniczna Rosji, Warszawa 2008, s. 14.

¹⁴ A. Bryc, Rosja w XXI wieku..., op. cit. s. 8.

O realistycznym podejściu i pojmowaniu pozycji Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej świadczy rozumienie, że związanie się Rosji z Zachodem przyczyni się do umacniania demokracji i uzyskania pomocy finansowej. Strategiczne partnerstwo z instytucjami Zachodu to warunek konieczny w procesie przeobrażeń demokratycznych. A. Kozyriew zakładał, że proces integracji powinien obejmować również gospodarkę i pomóc w doprowadzeniu do efektywnej, dynamicznie się rozwijającej gospodarki, uzyskaniem dostępu do rynków światowych oraz integracji ze światowym systemem handlu¹⁵.

Kolejnym warunkiem do spełnienia w przyjmowaniu «opcji proeuropejskiej» było zapewnienie przychylności Zachodu w stosunku do podejmowanych działań. Federacja Rosyjska musiała przede wszystkim dokonać rozliczenia z przeszłością i uznać własne błędy.

Wybór opcji europejskiej w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej widoczny był bezpośrednio po rozpadzie Związku Radzieckiego. Do czasu przyjęcia nowej konstytucji i pierwszych wyborów parlamentarnych do Zgromadzenia Federalnego Federacja Rosyjska była identyfikowana jako państwo demokratyczne, otwierające się na współpracę z Zachodem¹⁶. Zmiana opcji nastąpiła na przełomie 1992 i 1993 roku, kiedy Rosja zaczęła zdawać sobie sprawę z nowych wyzwań geopolitycznych. Zdaniem A. Pushkova, nastąpił wówczas koniec «miodowego miesiąca»¹⁷. Brak zaangażowania na arenie międzynarodowej osłabiał pozycję Rosji i pozwalał na traktowanie z góry przez innych graczy. Jednak dość szybko nurt prozachodni w polityce zagranicznej był kontynuowany, a synonimem prowadzonej polityki stał się wspomniany minister spraw zagranicznych Andriej Kozyriew.

Koncepcja europejska w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej oznaczała odejście od «działań wrogich» na rzecz współpracy i kooperacji z partnerami z Zachodu. W założeniach należało czerpać z Zachodu te elementy, które mogą Federacji Rosyjskiej przynosić korzyści i stanowią «odmienny wyraz» od sowietyzmu. Podstawowym problemem ośrodka decyzyjnego Rosji było to, aby odnalezienie się w nowej rzeczywistości nie wiązało się z umiejscowieniem z góry Rosji na pozycji państwa przegranego. Ponadto władze w Rosji, przyjmując opcję proeuropejską, obawiały się, że znajdą się na równi z innymi państwami będąc spro-

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ S. Bieleń, *Identyfikacja Rosji...*, op. cit. s. 13-14.

¹⁷ A. Pushkov, *Russia and America: The Honeymoon's Over*, «The Foreign Policy», 1993-1994, No 93, Winter, s. 76-90.

wadzonym do roli «państwa przeciętnego» i pozbawionym wszystkich atrybutów mocarstwowości¹⁸. Głównym celem było zachowanie statusu wielkomocarstwowości i przyjęcie wartości demokratycznych.

Jak zaznacza J. Bratkiewicz taki wybór wynikał z autopercepcji Rosji i zakorzenionego w tradycji postrzegania świata zewnętrznego¹⁹. Jeszcze dokładniej wyjaśnia to A. Utkin, który stwierdza, że «to aby Rosja stała się mocarstwem średniego rzędu, jest nie do urzeczywistnienia z przyczyn czysto psychologicznych (...) 150 milionów mieszkańców Rosji nie jest w stanie zgodzić się na status jeszcze jednej Brazylii, z przeznaczeniem, by być średnim drugorzędnym mocarstwem. (...) Nowa-stara Rosja (...) zataja dogłębny sprzeciw wobec historycznej analizy Zachodu, wobec brutalnej logiki liczb, wobec przepowiadanego losu mocarstwa drugorzędnego»²⁰. Wybór opcji europejskiej związany był z przekonaniem społeczeństwa, że ich państwo nie straci statusu mocarstwa, natomiast Zachód oczekiwał przede wszystkim przyjęcia wartości demokratycznych. Zadaniem Rosji stało się więc przekonanie Zachodu o konieczności zachowania tradycyjnego układu sił, w którym o losach świata decydowałby globalny dyrektoriat zatwierdzony przez regionalne «bieguny siły», przy czym jedną z nich pozostawałaby Federacja Rosyjska²¹.

Jak zaznaczono wcześniej, kurs prozachodni w polityce zagranicznej, był realizowany przez A. Kozyriewa. Natomiast w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, od objęcia stanowiska ministra spraw zagranicznych przez J. Primakowa, do odejścia prezydenta Borysa Jelcyna w 1999 r. mamy do czynienia z polityką określaną mianem «suwerennej», eksponującej interesy narodowe Federacji Rosyjskiej. Co nie oznacza, że opcja «proeuropejska» uległa całkowitej dekompozycji. Była ona wyrażana przez opozycyjne partie polityczne i ruchy społeczno – polityczne na przykład Sojuszu Sił Prawicowych, «Jabłoka», «Naszego Domu – Rosji»²². Okres ten interpretowany jest jednak jako odejście od opcji atlantyckiej i zastąpienia jej eurazjatycką.

W koncepcję atlantyzmu Rosji wpisują się poglądy badaczy zajmujących się międzynarodową sceną polityczną Federacji Rosyjskiej D.

¹⁸ J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 31.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ A. Utkin, *Wyzow Zapada i otwiet Rossii*, Moskwa 2003, s. 552. Cyt. za J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 32.

²¹ J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 31-33.

²² S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa...*, op. cit. s. 70.

Trenina i S. Karaganova. W przypadku D. Trenina mamy do czynienia z wyraźnymi deklaracjami europeizmu, natomiast S. Karaganov wybiera opcję bardziej realistyczną określaną mianem wielotorowej.

D. Trenin jest zdania, że w procesie decyzyjnym, elity polityczne Federacji Rosyjskiej nie powinny uwzględniać opcji azjatyckiej. Wybranie idei Eurazji wiązałoby się bowiem z próbą wskrzeszenia przez Rosję imperium i powtórna budową «bloku wschodniego», skierowanego przeciwko Zachodowi z uwzględnieniem nawet takich państw jak Chiny, Indie i Iran²³. Przyjęcie takiej teorii jest irracjonalne już na etapie założeń. Trudno również wyobrazić sobie aby wymienione państwa miały wspólne cele w odniesieniu do interesów Federacji Rosyjskiej. Zdaniem D. Trenina w Rosji zwycięża świadomość, że Zachód nie stwarza zagrożenia dla Rosji, aby budować przeciw niemu przeciwstawne bloki, lecz pojawia się tendencja, że to właśnie z Zachodu mogą napłynąć znaczące inwestycje i technologie²⁴.

Odejście od tradycyjnej «polityki realnej» (gdzie eksponowane są zewnętrzne zagrożenia i legitymizowany jest system despotyczny) pozwoliłoby Rosji na prowadzenie polityki opartej na wartościach i zaufaniu. D. Trenin uważa, że po 1991 roku w Rosji uwidoczniły się dwa podejścia: suwerenne (mocarstwowe, tradycjonalistyczne) ukierunkowane na odbudowę właściwej pozycji Rosji w Europie oraz podejście modernizacyjne (zorientowane na wartości) oparte na pojmowaniu Europy nie jako sumy dużych, średnich i małych państw, lecz jako wspólnoty wartości gdzie nadrzędną wartością są prawa człowieka. Innymi słowy tradycjoniści domagają się, aby było więcej Rosji w Europie, natomiast modernizatorzy mówią, aby było więcej Europy w Rosji. Tak więc przestając być mocarstwem w Europie, Rosja mogła stać się państwem europejskim²⁵.

Z kolei zdaniem S. Karaganova najważniejszym zadaniem jest modernizacja Rosji, aby stać się mocarstwem światowym²⁶. Federacja Rosyjska powinna wiązać się z innymi mocarstwami, gdyż to może jej zapewnić realizację własnych interesów, ale w pełni jakościowy zwią-

²³ J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 36, D. Trenin, *The end of Eurasia*, Moscow 2001, s. 314-320.

²⁴ Ibidem.

²⁵ D. Trenin, *ИНТЕГРАЦИЯ И ИДЕНТИЧНОСТЬ России как «новый Запад»*, Москва, Издательство «Европа», 2006, s. 260-263.

²⁶ S. Karaganov, *Russia and the International Order*, «Chailotte Paper» 2005, nr 74, s. 36; J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 37.

zek Rosji z Zachodem nie jest jeszcze możliwy. Według S. Karaganova «...różnice w systemach wartości między społeczeństwem zachodnim i społeczeństwem rosyjskim, specyfika położenia geograficznego Rosji i osobliwości wyzwań w zakresie bezpieczeństwa, wywołanych tym położeniem – wszystkie te czynniki czynią politykę połączenia z Zachodem czasowo niemożliwą i przez to niepożądaną»²⁷. Najlepszą opcją jest więc wybór wielotorowej strategii.

Według zwolenników opcji proeuropejskiej istotna dla Federacji Rosyjskiej jest współpraca z Zachodem. Rozumiane jest to w kontekście współpracy o charakterze politycznym i dotyczy oprócz Unii Europejskiej współdziałania z innymi rozwiniętymi państwami jak Stany Zjednoczone czy Japonia. To Zachód powinien stanowić dla Rosji wzorzec polityczny i gospodarczy. Natomiast Federacja Rosyjska ze względu na przyjęty system wartości, postrzeganie wspólnoty cywilizacyjnej i z uwagi na dążenie do umocnienia własnej pozycji i uniknięcia marginalizacji, powinna to przyjąć. Wydaje się nawet, że Rosja jest skazana na integrację i ścisłą więź z państwami Zachodu.

Opcja eurazjatycka. Koncepcja eurazjatycka w polityce zagranicznej Rosji stanowiła przeciwwagę dla opcji zachodniej. Eurazjatyzm narodził się już w latach 20 XX wieku w środowisku emigracji rosyjskiej w Europie. Nawiązując do idei słowianofilskich wykreowane zostały podstawowe założenia tego nurtu opierające się na koncepcji Rosji jako unikalnego państwa pod względem historii, kultury, systemu politycznego, położenia geopolitycznego i roli jaką pełni w świecie²⁸.

W uzasadnieniu koncepcji eurazjatyzyzmu widoczne są dwa podejścia. Pierwsze, mówi o geopolityce, drugie, uwzględnia argumenty ideologiczne. Podejście geopolityczne reprezentuje Aleksander Dugin, który uważa że rola Rosji w rzeczywistości międzynarodowej jest determinowana geografją. Jego zdaniem Rosja jest predestynowana do odgrywania głównej roli w obrębie eurazjatyckiej tożsamości cywilizacyjnej, gdyż najpełniej odzwierciedla tzw. «cywilizację lądu» co determinuje historię ludów i państw lądowych²⁹. A. Dugin myśląc w kategoriach geopolitycznych, proponuje budowę lądowego i kontynentalnego Imperium, które nazywa Imperium Syberyjskim. Imperium Eurazjatyckie ma być imperium lądowym, o charakterze tradycyjnym i pierwotnym,

²⁷ Ibidem.

²⁸ M. Menkiszak, Rosja..., op. cit. s. 16.

²⁹ W oparciu o: J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 46.

którego symbolem jest Ziemia. Morze z kolei jest elementem będącym cały czas w ruchu, zwalczającym stałość, odwieczność i tradycję³⁰.

A. Dugin odrzuca więc paradygmat prezentowany przez A. Toynbee i S. Huntingtona, dzielący cywilizacje według klucza religijnego. Jego zdaniem istnieją tylko dwie cywilizacje, eurazjatycka i amerykańska. W założeniach cywilizacja eurazjatycka zakłada przewagę wpływów azjatyckich nad europejskimi. To Europa powinna przyjmować wartości świata azjatyckiego. W przypadku religii trudno o sojusz w budowie Imperium Eurazjatyckiego katolicyzmu i prawosławia, stąd najlepszym wyjściem jest przyjęcie przez Europę Zachodnią prawosławia lub islamu³¹. Z takiego modelu cywilizacyjno – geopolitycznego wynikają konsekwencje ideowe, polityczne i społeczne. «Antytradycyjna cywilizacja Morza i Zachodu, reprezentowana przez USA i ich sojuszników, stara się narzucić światu swój punkt widzenia, a więc globalizm, filozofię kartezjańską, indywidualistyczny styl życia, kapitalizm, materializm i dominację pierwiastka ekonomicznego w życiu (...) Eurazja i Wschód to dokładne przeciwieństwo Zachodu – to społeczeństwo Tradycji, a nie demokracji czy praw człowieka, to przewaga ducha nad materią, kolektywu i wspólnoty nad jednostką, ekonomicznej równości...»³². Zmiany geograficzne i przyrost terytorium Rosji w dziejach historycznych przyczyniał się do tworzenia podstaw ideologicznych do tzw. kontinuum imperialnego. Stąd też wyznacznikiem koncepcji eurazjatyckiej powinna być geopolityka a nie ideologia³³.

Innym uzasadnieniem dla koncepcji eurazjatyizmu jest oparcie się na ideologię a nie geopolityce. Punkt wyjścia w tego typu rozważaniach stanowi religia, z dominującą rolą prawosławia. Prawosławie m.in. w myśli prezentowanej przez Aleksandara Panarina stanowi podstawę mocarstwowości Rosji w regionie eurazjatyckim. Jego zdaniem «Rosjanie to naród mesjanistyczny, gotowy do ofiar i niedostatku byle tylko urzeczywistniała się idea narodowa – wielkie marzenie rosyjskie. A granice tego marzenia realizują się w skali co najmniej imperium»³⁴.

³⁰ Ł. Kobeszko, Eurazja, geopolityka i tradycja. Polityczne i ideowe koncepcje Aleksandra Dugina, International «Eurasian Movement» Documents, <http://www.evrazia.info/modules.php?name=News&file=article&sid=769>

³¹ Ibidem.

³² Cyt. za Ibidem.

³³ A. Dugin, Projekt «Ewrazija», Moskwa 2004, s. 273.

³⁴ Cyt. za J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 49.

Oba podejścia koncepcyjne prowadzą jednak do wspólnych założeń, które dzisiaj można określić mianem neoeurazjatyizmu. Rosja w opcji eurazjatyckiej ma być samodzielną cywilizacją łączącą wpływy Wschodu i Zachodu. Eurazjaci nie są przeciwnikami stosunków z Zachodem, ale wykluczają wszelką integrację z podmiotem, od którego się różnią, tym bardziej na jego zasadach. Współpraca może się odbywać na równych prawach. Rosja powinna zacieśniać więzi z państwami tzw. Południa, gdyż są one bardziej dynamiczne od Zachodu, który z kolei jest bardziej podatny na kryzysy³⁵. Na południu pojawiają się nowe wyzwania związane z aktywnością Turcji, Iranu, Arabii Saudyjskiej oraz innych państw świata islamskiego i zagrożenia ze strony własnej populacji muzułmańskiej³⁶. Ważnym zadaniem w tym obszarze stało się niedopuszczenie do konfliktu w Azji Środkowej i na Kaukazie.

Umacnianie mocarstwowości państwa powinno się odbywać w oparciu o zagwarantowanie hegemonii w obszarze poradzieckim, zwiększaniu wpływów na Wschodzie i Południu i równoprawnych stosunkach z Zachodem³⁷. Rosja powinna więc dokonywać konsolidacji politycznej i gospodarczej na obszarze poradzieckim, będąc gwarantem i protektorem dla państw słabszych od niej, przede wszystkim dotyczy to Wspólnoty Niepodległych Państw.

W opcji eurazjatyckiej podkreślano również znaczenie związków z Białorusią i Ukrainą jako byłymi republikami radzieckimi. Dostrzegano możliwość realizacji wzajemnych interesów bez względu na odwracanie się tych państw do Zachodu (Ukraina). Rosja była zdania, że państwa te szybko powrócą w orbitę jej zależności. W tym względzie postulowana była także obrona ludności rosyjskojęzycznej mieszkającej poza granicami państwa. Zgodnie z «doktryną dobrego sąsiedztwa» i przez wzgląd na ludność rosyjskojęzyczną, Rosja powinna być pierwszym obrońcą niezależności i suwerenności swoich sąsiadów³⁸.

Koncepcja eurazjatycka zakładała także zwrot w kierunku Dalekiego Wschodu i Azji Południowo – Wschodniej widząc szansę na wsparciu i pomocy dla własnej gospodarki. Ponadto Indie i Chiny traktowano jako nowe filary bezpieczeństwa eurazjatyckiego. Stosunki wzajemne z Chinami powinny być na takim samym poziomie jak relacje z Europą

³⁵ M. Menkiszak, *Rosja...*, op. cit. s. 16.

³⁶ A. Bryc, *Rosja w XXI wieku...*, op. cit. s. 11.

³⁷ M. Menkiszak, *Rosja...*, op. cit. s. 16.

³⁸ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa...*, op. cit. s. 74-75.

Zachodnią i Stanami Zjednoczonymi³⁹. Powinna zostać przywrócona równowaga pomiędzy kierunkami strategicznych oddziaływań a partnerstwo z Zachodem być zrównoważone przez partnerstwo ze Wschodem, przez co Rosja uzyskalaby większą niezależność w stosunkach z państwami zachodnimi⁴⁰.

Jak zaznaczono wcześniej w koncepcji eurazjatyckiej nie pojawia się negowanie stosunków z Zachodem. Federacja Rosyjska ma wspólne interesy, zwłaszcza w zakresie gospodarczym i bezpieczeństwa, które «wymuszają» na niej poprawne stosunki z państwami Unii Europejskiej. W przypadku Unii Europejskiej pojawia się niebezpieczeństwo przekształcenia systemu zachodniego w związek hermetyczny państw, co mogłoby być niebezpieczne dla Rosji. Stąd też pojawiająca się tendencja do ograniczania znaczenia Unii Europejskiej, a układania stosunków z poszczególnymi państwami wchodzącymi w jej skład. Aczkolwiek należy zaznaczyć, że sprzeczny z założeniami Rosji jest także wzrost potęg państw europejskich np. Niemiec⁴¹.

Wpływ koncepcji eurazjatyckiej na politykę zagraniczną Rosji uwiódrczył się około 1992 r., gdy doszło do podważenia opcji proeuropejskiej. Już na konferencji w lutym 1992 r. w Instytucie Stosunków Międzynarodowych w Moskwie przedstawiono wizję polityki zagranicznej Rosji w oparciu o eurazjatyzm⁴². Realizacja polityki zagranicznej według koncepcji eurazjatyckiej była widoczna przy okazji takich wydarzeń jak walka o ochronę mniejszości rosyjskiej w państwach bałtyckich oraz podczas wizyty prezydenta Borysa Jelcyna w Indiach, który kładł wówczas nacisk na eurazjatycką tożsamość Rosji⁴³.

Opcja pośrednia. Jednym z wariantów realizacji polityki zagranicznej Rosji po 1991 r. było połączenie powyższych koncepcji i skierowanie się jednocześnie ku Azji i Europie. J. Bratkiewicz określił taką opcję mianem «Azjopy»⁴⁴. Punktem wyjścia wymienionej koncepcji jest założenie, że władze Federacji Rosyjskiej działają w «polu nieoznaczności», gdzie na skutek procesów transformacji dochodzi ścierania się sprzecznych sił. W rezultacie utrudniony staje się proces decyzyjny⁴⁵.

³⁹ Ibidem. A. Bryc, Rosja w XXI wieku..., op. cit. s. 12.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem. s. 75-76.

⁴² A. Bryc, Rosja w XXI wieku..., op. cit. s. 11.

⁴³ S. Bieleń, Tożsamość międzynarodowa..., op. cit. s. 77.

⁴⁴ J. Bratkiewicz..., op. cit. s. 39-45.

⁴⁵ Ibidem. s. 39.

Autor, opierając się na badaniach Lidii Szewcowej, twierdzi, że «w Rosji dochodzi do istnego «pomieszenia z poplątaniem», czyli systemu, który łączy rzeczy całkowicie niepasujące do siebie: spersonalizowaną władzę i demokratyczny sposób jej legitymizacji, rynek i państwo, które chce ów rynek połączyć; własność prywatną i biurokratyczną kontrolę nad nią; prozachodnią orientację i antyzachodni duch mocarstwowy»⁴⁶. Innymi słowy, mamy do czynienia z powstaniem tworu hybrydalnego, w którym trudno o określony kierunek ewolucji.

Proces decyzyjny w polityce zagranicznej w rzeczywistości polega na dychotomii i sprzeczności. Z jednej strony mamy gotowość do zacieśniania kontaktów z Zachodem (realizowana przez tzw. «liberałów»), z drugiej strony, możemy mówić o optowaniu za bliższą współpracą z mocarstwami azjatyckimi, szczególnie z Chinami. Dualizm ten, doskonale wpisuje się w tradycje tożsamościowe Rosji⁴⁷. W dalszej części J. Bratkiewicz, opierając się na badaniach prowadzonych przez Władysława Surkowa, twierdzi, że w tak rozumianej koncepcji ideologii koniecznym jest «usatysfakcjonowanie» i świata zewnętrznego, i własnego społeczeństwa. Stąd też pojawia się tendencja do bycia otwartym, demokratycznym społeczeństwem, szeroko zintegrowanym z globalną gospodarką i ze światowym systemem wiedzy. Przyjęcie takich wartości jest kluczem do procesu modernizacji Rosji. Jednak istotne jest, jak ten proces modernizacji wewnętrznej jest postrzegany. Otóż na potrzeby własnego społeczeństwa podstawowymi terminami stają się określenia takie jak «polityka stabilizacji» i «dyktatura prawa» zastępowane «suwerenną demokracją» gdy chodzi o wymiar zewnętrzny⁴⁸.

Przedstawione koncepcje stanowią wymiar ideologiczny polityki zagranicznej Rosji. Po 1991 r. w jej realizacji można dostrzec przewagę któregoś z elementów, bądź też pojawia się tendencja do ich «mieszania». Bez wątplenia istnieje jednak kilka czynników wspólnych. Federacja Rosyjska, ze względu na tożsamość kulturowo – cywilizacyjną jest państwem, w którym podstawowym odniesieniem jest mocarstwowość i «koncentracja na silnym państwie».

Niezależnie od rozpatrywanych koncepcji Federacja Rosyjska zawsze starała się zbudować kulturowe uzasadnienie dla swoich wpływów, w tym również wpływów na kontynencie europejskim. Stosunek do Europy jest jednym z czynników konstytuujących tożsamość kulturową Rosji.

⁴⁶ Cyt. za Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem. s. 43.